

чного розвитку, коли в особистості інтенсифікуються процеси свідомого управління собою, то актуальним є створення умов для запобігання небажаному розвитку особистості майбутніх фахівців.

Сфера психічних феноменів, пов'язаних з особистісним самостваренням та самооцінкою, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, вивчена ще недостатньо. Це робить дуже актуальними дослідження, спрямовані на одержання нових обґрунтованих даних, які уточнюють та поглиблюють знання про самооцінку як найважливіше особистісне утворення. Вивчення ціннісних орієнтацій, самооцінки студентів, а також соціально-психологічних факторів, що впливають на їх становлення, відкривають перед вихователями нові шляхи розвитку свідомої молодшої людини, підвищення її активності та успішності в навчанні, реалізації творчого потенціалу.

Література

1. Белобрыкина О.А. Психологические условия и факторы развития самооценки личности : автореф. на соискание науч. степени канд. психол. наук / О.А. Белобрыкина. – М., 2000 – 19 с.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М., 1986. – 358 с.
3. Бех І.Д. Від волі до особистості / І.Д. Бех. – К. : Україна-Віта, 1995. – 202 с.
4. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації (підготовки вчителя до формування виховуючих відносин з учнями) : навч.-метод. посібник / А.М. Бойко. – К. : ІЗМН, 1996. – 232 с.
5. Бороздина Л.В. Теоретико-експериментальное изучение самооценки : автореф. на соискание науч. степени докт. психол. наук / Л.В. Бороздина. – М., 2001. – 45 с.
6. Джеймс У. Психология / У. Джеймс. – М. : Педагогика, 1991. – 248 с.
7. Добрович А.Б. О психологии и психогигиене общения / А.Б. Добрович. – М., 1987. – 188 с.
8. Матюшкин А.М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности / А.М. Матюшкин // Вопр. психол. – 1982. – № 2. – С. 12–18.

ПОТАПЮК Л.М.

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРШОГО ПЕДАГОГІЧНОГО КОНГРЕСУ

Система національного виховання перебуває сьогодні в стані реформування, що актуалізує визначення її основних пріоритетів, складових, виявлення ефективних форм і методів реалізації поставлених перед нею завдань. На цей процес значний відбиток накладають демократичні перетворення, що здійснюються в Українській державі, зумовлюючи необхідність переоцінки усталених поглядів на сутність виховання молодого покоління, внесення відповідних змін до його змісту, які могли б забезпечити вирішення завдань, що висувуються в контексті прямування України до громадянського суспільства.

З огляду на це особливої значущості набуває проблема прищеплення молодому поколінню національних традицій, любові до Батьківщини, відданості справі зміцнення державності, сприяння усвідомленню громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських цінностей, формування активної громадянської позиції, утвердження якостей громадянина-патріота своєї держави. Ці завдання передбачені прагненням України до заміни традиційно усталеного тоталітаризму новим, дійсно демократичним устроєм; до розбудови громадянського суспільства, що базується на засадах гуманізму, свободи, верховенства закону і соціальної справедливості, “суспільства, де громадяни самі вирішують свою долю у своїх же інтересах, а держава лише допомагає їм у цьому” [7, с. 127].

Значна увага проблемам національного й релігійно-морального виховання молоді приділялась українськими діячами кінця XIX – початку XX ст. М. Галущинським, С. Сірополком, С. Русовою, І. Ющишиним та ін. Теоретичні проблеми громадянського виховання розробляли такі корифеї світової та української педагогіки, як Г. Ващенко, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Серед сучасних педагогів і психологів, котрі працювали над цією проблемою, варто відзначити І. Беха, О. Вишневського, О. Дубасенюк, П. Ігнатенка, О. Киричука, І. Мартинюка, О. Савченко, О. Сухомлинську, М. Стельмаховича, Д. Тхоржевського та ін.

Метою статті є дослідження проблеми національного виховання в контексті Першого педагогічного конгресу.

В основі виховання будь-якого народу лежить природна потреба його самозбереження, самовдосконалення, самоутвердження, історичного розвитку і його головна мета – розбудова власної держави. Тому будь-яке виховання є національним. Основна роль у здійсненні національного виховання відводилася школі, у виховній діяльності якої забезпечується гармонія індивідуального, суспільного і громадянського виховання, а його результатом має бути такий громадянин, “що сам з власної волі здатний віддати свою працю, свій час, інтелект, силу і навіть життя для громади і без наказу згори розуміє свою національну гідність”. Для виховання таких громадян “в основу всіх наших педагогічних міркувань і цілого педагогічного плану..., мусить увійти українська національна ідея, ідея утримання національної волі і українського права”. Тобто потрібна “українська за формою і за змістом” школа, для створення якої українське громадянство має сконсолідувати свої сили [9].

Поділяючи думку О. Бавера, “що націю творять спільна мова, спільна історія та спільна доля”, С. Сірополко наголошує, що “джерелом нації та істотною силою, якою вона існує, є устремління до політичної самодіяльності та самостійності, яке історично проявилось як боротьба за суверенітет”. На його думку, “спільна історія, героїчне минуле, великі люди – це головний капітал, на якому ґрунтується національна ідея” [8].

Головною засадою національного виховання, на думку українських педагогів, має стати переконання і привчання вихованців ставити на службу суспільного й народного інтересу “не тільки свою думку й почування, але кожний свій чин”, а “вершком ідеалу такого виховання” мають бути “перегони праці”, тобто таким чином вихований громадянин, який би “в часи нормального і спокійного життя народу здатний був до щоденної продуктивної творчої праці, котра підносить міць і культуру держави, а в хвилини небезпеки здатний до жертв і посвяти для загального добра” [10]. Тому “для формування високодуховної особистості в сучасних умовах потрібна концентрація зусиль на гармонійному розвитку всієї людської сутності молоді, що включає в себе пошану до абсолютних вічних вартостей, відродження рівноправних стосунків між людьми, почуття поваги до інших народів, гуманізму тощо” [6, с. 165].

Важливе місце у розвитку теорії національного виховання належить Першому педагогічному конгресу (Львів, 1935 р.) У центрі його уваги були проблеми національного й релігійно-морального виховання молоді, української духовності й ролі українознавства в системі виховання, потреб розбудови хліборобсь-

кого шкільництва й формування в дітей якості господаря, проблеми фізичного, музичного й мистецького виховання, глибокого вивчення психологічних якостей дитини і на цих засадах виховання волі й характеру.

Виходячи з того, що найвищим ідеалом нації є розбудова власної незалежної держави, конгрес визнав, що метою національного виховання молоді має бути “всебічна її підготовка до здійснення найвищого ідеалу нації, до чинної творчої участі в розбудові рідної духовної і матеріальної культури, а через неї до участі у вселюдській культурі” [4, с. 236], оскільки всі цінності демократії втілюються в культурі, в стосунках людей; становлять основу демократичного виховання, що починається вивченням змісту і завершується вірою у відповідні ідеали й готовність їх відстоювати. Про це більш детально викладено у [5, с. 180].

На конгресі розглядалися питання побудови системи національного виховання. Зокрема, говорилося про необхідність створення своєї системи виховання на власному ґрунті, об’єктивно вивчивши свій національний характер, а відтак, “розвивати, скріплювати, ублагороднювати добрі сторони збірної національної вдачі, натомість небажані усувати, або бодай ослаблювати” [4, с. 193]. Отже, національне виховання було визначено як “виховання для потреб нації” і “...значить те саме, що творення нації [4, с. 234].

Конгрес за єдино доцільну “визнав систему виховання, оперту на християнській вірі, науці та моралі” [4, с. 236]. Зазначалося, що саме християнство дає нам цілісний морально-життєвий світогляд: освячує мораль, визнає волю людини, орієнтується на її самовідповідальність, підносить людську гідність. Християнство володіє такими унікальними методами виховання, як молитва, сповідь, святе причастя, богослужба тощо. Не існує ідеального способу самовиховання й засобу самовдосконалення, як совість людська, що спирається на засади християнської етики та віру в Бога.

Спробу конкретизувати виховні можливості релігії зробив відомий галицький священик і педагог отець Ю. Дзерович у своєму виступі на конгресі. Зокрема, він відзначив такі корисні для нашого виховання особливості християнства: 1. Християнство найбільше відповідає вдачі й характерові нашого народу. 2. Тільки християнське виховання, що базується на етиці, може будувати характери, що служитимуть Батьківщині. 3. Християнство забезпечує людині здатність сприймати морально-етичні норми як цілісну систему ідеалів, віра в які забезпечує їх дієвість. 4. Філософія християнства містить основи демократичного світогляду (визнає гідність людини та рівність усіх перед Богом тощо). 5. Ця філософія має універсальний характер щодо місця і часу, а тому здатна долати шовінізм і почуття національної винятковості. 6. Християнство веде до гармонії духовного й тілесного в людині. 7. Християнство володіє цілісним інструментарієм виховання, власними методами і засобами [4, с. 196].

На відміну від колишнього атеїстичного ставлення до Церкви, сьогодні між нею і школою потрібна тісна співпраця. Рівень їх співпраці визначається станом духовного життя і релігійної культури того чи іншого суспільства, а в нашій державі – ще й особливостями регіонів чи громад. Така співпраця передбачає релігійне виховання, що здійснюється як безпосередньо самою Церквою, так і її впливом на сім’ю, і навіть шляхом вивчення релігії в школі. Тому кожна людина, маючи від Бога суб’єктну натуру, розкривається в цьому своєму сутні-

сному потенціалі лише за умови, якщо система освіти як основний інститут соціалізації покладе суб'єктний вектор в основу своїх навчально-виховних стратегій і технологій” [6, с. 165].

Доцільно зазначити, що організації цього форуму галицьких педагогів передувала тривала й напружена робота. Ідея проведення окремого педагогічного конгресу як представницького форуму широких кіл української інтелігенції з метою визначення цілісної оцінки становища української школи була висловлена ще на початку ХХ ст. Згодом визначили дату його проведення і розробили програму. Основними доповідачами на конгресі вибрали М. Грушевського, К. Малицьку, І. Ющишина та ін. Однак початок Першої світової війни перекреслив усі ці наміри. Через несприятливі суспільно-політичні умови 1920-х рр. конгресові судилося відбутися лише у 1935 р.

До складу почесної президії на конгресі ввійшли відомі педагогічні й культурно-освітні діячі: голова “Рідної школи” Іван Галушинський, голова Наукового товариства ім. Шевченка Іван Раковський, голова “Просвіти” Іван Брик, професор Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова у Празі Володимир Січинський та ін. Протягом двох днів на пленарних і секційних засіданнях тривало жваве обговорення злободенних проблем національного виховання; було вироблено й ухвалено ряд резолюцій і завдань, що не втратили свого значення й актуальності сьогодні.

Найбільший інтерес в учасників з'їзду викликали доповіді С. Балея “Психологія характеру”, Я. Яреми “Українська психіка в історико-культурних виявах і програма виховання”, В. Пачовського “Українознавство у вихованні молоді”, Я. Кузьміва “Напрямки національного виховання”, Ю. Дзеровича “Засоби релігійно-морального виховання”, В. Кузьмовича “Проблеми української шкільної політики”, Р. Білинського “Достроєння школи до вимог нашого господарського життя”, Є. Храпливого “Потреби хліборобського шкільництва”, С. Людкевича “Організація музичного виховання” та інші. Більшість з них були надруковані в збірнику матеріалів конгресу.

Головним засобом національного виховання конгрес визнав українознавство. “Ми, українці, – наголошувалося в матеріалах конгресу, – уважаємо хребетним стрижнем школи пройняті національним духом науки українознавства, в склад якого входить мова, література, історія, плястичне мистецтво, музика українського народу та географія земель, заселених українцями. Ці предмети повинні дати молоді такі моральні й духовні цінності, щоб воно для них було готове до найбільших жертв”. Такими цінностями є національна самопошана, гідність, гордість, належність до української нації. Підкреслювалося, що коли в школі з українською мовою навчання нема українознавства або воно занедбане, то вона “виховує безхребетну інтелігенцію, яка в хвилі бурі й натиску готова до зміновіхвства, як безхарактерна, здібна до ренегатства не тільки свого народу, але й держави” [4, с. 90–91]. З огляду на це конгрес ухвалив відповідні тези в справі навчання української мови, навчання історії і географії; суспільного виховання, духовного, гігієнічного й фізичного виховання, шкільної політики [7, с. 229].

Було встановлено, що навчання української молоді іноземної мови може починатися не раніше як на третьому році навчання у початковій школі, а двомовність у шкільному вихованні й навчанні конгрес визнав з наукового погляду

недоречною, з педагогічного – шкідливою, а на українських етнографічних землях – засобом денационалізації українського населення. Конгрес поставив вимогу скасувати двомовність в усіх школах і установах, де виховується українська молодь [7, с. 229].

Поставивши в основу виховання молоді українознавство, конгрес наголошував, що школа має виховувати громадян, які усвідомлюють свій обов'язок перед нацією і готові до мирної співпраці з іншими народами. “Ми вповні свідомі того, – говорив В. Пачовський, – що українське свідоме покоління виховає тільки школа з українською мовою навчання, але пройнята наскрізь національним духом не з становиська боротьби і ворожнечі до сусідів, а зі становиська любові до рідного краю” [4, с. 90].

Червоною ниткою через Конгрес проходила ідея виховання громадянина-патріота. Доповідачі доходили висновку, що українське виховання повинно висунути на перший план такі національні цінності, як національна ідея, ідеї української національної і духовної соборності, національної єдності, особистої гордості. Найвищою “навчальною ідеєю має стати служіння нації як найвищий обов'язок і найглибша внутрішня потреба” [4, с. 180]. Звідси було сформульоване гасло: “Українська школа й український учитель для української дитини”.

Важливим висновком Конгресу стала теза про неможливість розвитку національної педагогіки без урахування особливостей характеру народу. У матеріалах піддано аналізу позитивні (релігійність, естетизм, демократизм, працьовитість, добродушність) та негативні (слабкість волі, егоцентризм, запальність, соціальне ледарство) риси натури. Підкреслювалося, що необхідно “розвивати, скріплювати, ублагороднювати добрі сторони збірної національної вдачі, натомість небажані усувати або бодай ослаблювати” [4, с. 191].

У зв'язку з цим гостро було поставлено завдання виховання характеру в час, коли ми спостерігали його дефіцит, відчували власну охлялість. Актуальним для нас залишається заклик В. Пачовського вивести покоління не “паралітиків з блискучими очима”, великих духом, а силою малих (Леся Українка), а “виховати нове покоління, що замінить чутливість і пасивність та змінливість через недостачу національного світогляду – на твердість, рівновагу і активність у повній вірності ідеї нашого життя в кожному ділі й на кожному кроці” [4, с. 92]. “Людей непересічно здібних досить у нас, та ці здібності страшно часто марнуються через слабу волю. Легше знайти в нас людину, здатну до одноразової самопожертви, як до дрібної, але постійної напруги... Тому школення волі і виховання характерів уважаю справою незвичайної ваги...”, – висловлювався у своєму виступі Р. Білинський [4, с. 178].

Великі вимоги були поставлені на конгресі й перед учителем. Сучасний педагог повинен брати активну участь у відновленні й оздоровленні духовного життя нації, відродженні культурної спадщини свого народу, у зміцненні статусу рідної мови як повноцінного засобу спілкування. Він має зміцнювати зв'язки з рідним народом і не втрачати віри в нього, боротися за його волю і незалежність, “... як громадянин і як людина вічно навчатися і творити душею той новий світ нового покоління, яке сповнить заповіт воскресіння. Школа такого учителя не має приготувлювати до самого життя, але стати самим життям, в яким еднаються духом учитель зі своїми учнями в одно тіло” [4, с. 111]. Підкреслю-

валося також, що від виховання залежить результат роботи школи. Тому перед педагогами конгрес поставив завдання провести “повну ревізію свого навчання і доповнити свої засоби у вихованні молоді в національному дусі” [3, с. 102]. “Учитель мусить бути чимось більше як учителем – мусить бути дослідником, громадянином на весь ріст в кожному ділі, в кожному кроці, в кожному слові, бо він сповняє місію апостола. Він має творити нових людей, він формує через своїх вихованців родину, місто, громадянство, цілу націю”. Таких учителів-творців завжди згадують і довго пам’ятають їх учні як “батьків своєї духовної цінності і не забудуть до самої смерті, бо їх слово сталося ділом і живе поміж нами тай може витворити з народу націю, з нації свою державу” [4, с. 113].

Не залишилось поза увагою конгресу і фізичне виховання як чинник розвитку всіх форм активності школярів, головним завданням якого є гармонійний розвиток дитини. Так, С. Гайдучок у своєму виступі на конгресі відзначив, що “фізичні вправи (руханка) випростовують поставу, зміцнюють організм, роблять обличчя світлим, а око ясным; несміливі діти з їх допомогою осягають сміливість, відвагу і завзяття, здобувають перевагу над лінивими, відчують самовпевненість. Фізичні вправи сприяють вихованню духу, бо постійна напруга веде до успіхів, а розслабленість – до занепаду” [4, с. 181]. Значна увага приділялась і проблемам гігієни, які активно ставились галицькою педагогікою 1930-х рр. Саме школі, яка повинна закладати основи всієї санітарної праці й оздоровлення побуту, відводили головну роль [4, с. 130].

Загалом 1920–1930-ті рр. у Галичині пройшли під знаком великої консолідації українців у боротьбі за свої культурно-освітні права, виховання молоді в національному дусі, формування національної свідомості, “що є відображенням взаємозв’язку особистості з державою, значення якого полягає в усвідомленні нею своїх інтересів, об’єктивної необхідності її співвідношення з інтересами держави” [5, с. 181]. Повчальними є слова, сказані активістами “Рідної школи”: “Чимало присвячується уваги господарському питанню; чимало трудів і заходів обертається на те, щоб ми економічно стали певно й твердо. І зовсім слушно: нарід бідаків, жебраків не може розвиватися в інших ділянках, не може розбудувати своєї культури, що надає вартості нації у світі. Але треба мати на увазі, що рідна культура опирається на національній свідомості, на живій вірі в сили своєї нації. А цих цінностей не дає саме господарське життя. Треба підносити духа нації, підсилювати не штучними застриками, не самою їдцю до чужого, але основним пізнанням минулого й сучасного нації, щоб на знанні змагань нації можна було йти непохитним кроком до їхнього здійснення” [11, с. 137]. Тому “соціальний зміст формування громадянськості особистості у сучасних умовах полягає у формуванні позитивного ставлення людини до своєї держави і людської цивілізації в цілому; до гуманізму як принципу відносин між людьми; до відповідальності та обов’язку, як норми суспільної поведінки; до соціальної активності; до самого себе як творчої особистості” [5, с. 182].

Важливим підсумком теоретичних пошуків західноукраїнських педагогів у справі опрацювання засад національного виховання став Перший педагогічний конгрес, де була визначена сутність, чітко окреслена мета, завдання й основні напрями виховання української молоді (релігійно-моральне, суспільне, господарське, мистецьке, духовне, гігієнічне, фізичне). Акцентувалась увага на потребі цілі-

сності національного виховання і водночас підкреслювалося, що всі напрями є його безпосередніми складниками, “кожен з яких носить на собі знамя національності...”. Тому активне обговорення злободених проблем національного виховання на цьому конгресі дає підстави для підтвердження актуальності означених аспектів і на сучасному етапі, оскільки “відновлення настанови на громадянськість є свідченням одвічної жаги українців до незалежності, самостійності, трансформації світоглядних орієнтацій і самосвідомості народу” [5, с. 182].

Висновки. Отже, аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що проблеми національного виховання є центральними в педагогічній науці. Їх вивченню присвячений ряд психолого-педагогічних досягнень, у яких аналізується зміст, структурні компоненти, вікові особливості формування моральної вихованості особистості, здійснюються спроби їх систематизації. Це спонукає нас до визначення навчально-виховної ефективності виділених структурних компонентів національного виховання, формування моделі національного виховання особистості учнів, урахування особливостей взаємодії всіх суб'єктів навчально-виховного процесу.

Наведений вище матеріал не вичерпує всіх проблем національного виховання в контексті Першого педагогічного конгресу. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні й науковому обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов процесу виховання у взаємодії загальноосвітніх і позашкільних закладів.

Література

1. Мартинюк І.В. Національне виховання: Теорія і методологія : метод. посіб. / І.В. Мартинюк. – К. : ІСДО, 1995. – 160 с.
2. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. – 2002. – 23 квітня.
3. Пачовський В. Українознавство у вихованні молоді / В. Пачовський // Перший український педагогічний конгрес – 135. – Л., 1938. – С. 89–114.
4. Перший український педагогічний конгрес. – 1935. – Л., 1938.
5. Потапюк Л.М. Громадянське виховання: на шляху до демократичного суспільства / Л.М. Потапюк // Проблеми педагогічних технологій : збірник наукових праць. – Луцьк : Твердиня, 2008. – Вип. № 1 (38). – С. 178–182.
6. Потапюк Л.М. Гуманістична сутність виховання в українському суспільстві / Л.М. Потапюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – Тернопіль : Видавничий відділ ТНПУ, 2005. – № 1. – С. 162–165.
7. Ступарик Б.М. Національна школа: витоки, становлення : навчально-методичний посібник / Б.М. Ступарик. – К. : ІЗМН, 1998. – 336 с.
8. Теоретичні засади виховання національної самосвідомості : програма спецкурсу і навчальний посібник / [за ред. Д.О. Тхоржевського]. – К. : ІЗМН, 1998. – 150 с.
9. Тисовський О. Життя в Пласті / О. Тисовський. – Л., 1926. – 158 с.
10. Тридцятиліття гімназії Рідної школи в Яворові. Історія, спомини, статті. – Яворів, 1938. – 95 с.
11. Учитель. – Л., 1870. – Ч. 47.
12. Ясінчук Л. Наша оборона / Л. Ясінчук // Рідна школа. – 1938. – № 9. – С. 137.

ПРИКОТЕНКО Т.А.

ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

Державна комплексна програма “Вчитель” та Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті (2002) наголошують на необхідності формування позитивного ставлення до навчання, зокрема розвитку пізнавального